

Студент 1 курсу

факультету обліку і аудиту ХНЕУ

ДЖЕРЕЛА УКРАЇНСЬКОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ

Анотація. Розглянуто лінгвістичні аспекти фразеологізмів, різні джерела походження фразеологізмів: народна мова, виробничо-професійні вислови, переносне вживання термінологічних словосполучень, книжне походження та ін.

Аннотация. Рассмотрены лингвистические аспекты фразеологизмов, различные источники происхождения фразеологизмов: народный язык, производственно-профессиональные высказывания, переносное употребление терминологических словосочетаний, книжное происхождение и др.

Annotation. The article describes the linguistic aspects of phraseology, the various sources of phraseology: the vernacular, production and professional expressions, the use of terminological expressions in transferred meaning books, origin and so on.

Ключові слова: фразеологізми, етимологія, джерела виникнення.

Останнім часом інтенсифікувалися дослідження, присвячені словесним, естетичним цінностям української фразеології, динаміці її розвитку. Від найдавніших часів і до сьогодення – таким є шлях фразеологічних одиниць. Український етнос протягом тривалої, багатовікової історії створив багатющі скарби образного слова, численні ідіоми, влучні приказки, прислів'я, фразеологізми різних типів, значна частина яких має свою кількавікову, а то й тисячолітню традицію, передається від покоління до покоління. Досить згадати "Малоросские пословицы и поговорки" В. Смирницького (1834), дослідження В. Вислоцького, роботи А. Коваль, В. Коптілова, Ф. Медведєва, Г. Удовиченка, І. Виргана, М. Пилинської, І. Олійника, М. Сидоренка та багатьох інших.

Мета статті – розглянути основні джерела української фразеології.

Фразеологізмом, або фразеологічною одиницею, називають єдність двох або кількох слів, організованих як словосполучення або речення, яка має цілісне значення й відтворюється в мові традиційно. До фразеологізмів відносять приказки, крилаті вислови, сталі сполучення різного походження [1].

Більшість фразеологізмів, як і слів, за походженням є корінними українськими. Серед них виділяються спільнослов'янські, спільносхіднослов'янські та власне українські.

Широко використовуються в українській мові фразеологізми античного походження – старогрецькі, староримські, усталені звороти із західноєвропейських мов – німецької, французької, англійської, італійської та ін. Але найбільше українська мова засвоїла фразеологічних зворотів із російської мови – вислови російських письменників, фразеологізми з народної мови.

Основним невичерпним джерелом української фразеології є народна мова, якій властиві влучність, образність. Саме влучні, метафоричні вислови стають усталеними і поповнюють фразеологічні запаси мови. Особливо багато фразеологічних зворотів виробничо-професійного походження [1].

Але все ж серед мовознавців поки що немає одностайності, які мовні утворення слід зараховувати до фразеологізмів. Очевидно, слід розрізняти фразеологізми у вузькому (власне фразеологізми) і в широкому розумінні

(фразеологічні вирази).

Власне фразеологізми своїм лексичним значенням рівнозначні окремим словам або словосполученням: *бути на сьомому небі – почуватися щасливим; брати за душу – розчулювати; робити з мухи вола – перебільшувати; мокрим рядном накрити – лаяти; права рука – найближчий помічник; мороз іде поза спиною – страшно; як сніг на голову – зненацька*. Вони характеризуються образністю і водночас нерозкладністю лексичного значення, співвіднесеністю його з певним цілісним сигніфікатом (понятійним змістом мовного знаку; позначення) [2]. Наприклад, у реченні: *"Треба ж до такої міри втратити глузд, щоб повірити, начебто можна чинити такі речі – палити, топтати чужу землю, нищити народ і потім сухим вийти з води"* (Ю. Бедзик), фразеологізм "сухим вийти з води" викликає в уяві лише образ води та сухого одягу як натяк, але повністю й чітко усвідомлюється як поняття "уникнути покарання" [3].

Для власне фразеологізмів властиве певне емоційно-експресивне забарвлення. Наприклад, прислівник тривожно лише констатує стан людини, тим часом фразеологізм *"коти шкребуть на серці"* має ще й виразне конотативне забарвлення, викликає певні емоції: *"Ніби все правда і правильно, а десь на серці коти шкребуть"* (В. Собоко) [3].

В українській фразеології відображаються найрізноманітніші сфери життя народу: його історія, культура, суспільні відносини, виробнича діяльність, морально-етичні норми, погляди, вірування, прагнення. У ряді фразеологізмів чується відгук боротьби народу з татарськими нападниками, польською шляхтою, згадуються часи козацтва, розкриваються класова нерівність, боротьба народу проти панства, бюрократизм чиновників, хабарництво [1].

Етимологія (розділ мовознавства, який вивчає походження слів) [2] багатьох фразеологічних зворотів здається загадковою і незрозумілою. Живе людина, що добре знає свою справу, і кажуть про неї: *"Він на цьому ділі собаку з'їв"*. А трапиться незугарний працівник, який не вміє зробити того, за що взявся, так говорять: *"Зробив із лемеша швайку"*. І за кожним висловом стоїть своя цікава історія, тепер уже забута, хоча зворот активно вживається в різних сферах сучасної людської діяльності [1].

Джерела виникнення фразеології української мови різноманітні. Це, насамперед, народна мудрість, шліфована віками: *дати гарбуза; як горохом об стінку; наче блекоти наївся; душа в п'ятах; їсть як іржа залізо; мов у воду опущений; що посієш – те й пожнеш; сам не гам і другому не дам; рука руку мие; як дбаєш, так і маєш*.

Одним із джерел української фразеології є виробничо-професійні вислови, що прижилися в народній мові як фразеологізми з образним значенням: *грати першу скрипку; увійти в роль (із мови артистів); трищати по всіх швах; сім разів відмір, а раз відріж (із мови кравців); лити воду на млин (із мови мірошників); стригти під один гребінь (із мови перукарів)*.

З розвитком науки й техніки українська літературна мова поповнилася новими фразеологізмами, які виникли внаслідок переносного вживання термінологічних словосполучень: *ланцюгова реакція, зсув за фазою, спускати на гальмах, зводити до спільного знаменника, з космічною швидкістю, лакмусовий папірець, коефіцієнт корисної дії, питома вага, температура кипіння, вийти на фінішну пряму, зійти з орбіти* [4].

Чимало фразеологічних одиниць української мови має книжне походження:

а) зі Святого Письма: *сіль землі; пісня пісень; повертатися на круги своя; земля обітована; не хлібом єдиним живе людина; притча во язицех; лікарю, зцілися сам;*

б) з античної міфології: *розрубати гордіїв вузол, авгієві стаїні, нитка Аріадни, сізіфова праця, піррова перемога, дамоклів меч;*

в) перекладені з інших мов: *тут собака заритий (з німецької), апетит приходить під час їжі (з французької), сinya панчоха (з англійської), відкладати в довгу шухляду (з російської);*

г) вислови відомих людей: *"Іду на ви!" (князь Святослав), "Борітеся – поборете" (Т. Шевченко), "Караюсь, мучуся, але не каюсь" (Т. Шевченко), "Богонь в одежі слова" (І. Франко), "А судді хто?" (О. Грибоєдов), "Бути чи не бути?" (В. Шекспір) [4].*

Отже, фразеологія, в цілому, надзвичайно багата і різноманітна за своїм складом, володіє великими стилістичними можливостями, зумовленими її внутрішніми властивостями, які й становлять специфіку фразеологізмів. Хоч фразеологізми різні за походженням, суттю та вживанням, але в мові вони функціонують нарівні з окремими словами і становлять частину її лексики. Проте вони набагато виразніші, ніж окремі слова, мають більш яскраве експресивне чи емоційне забарвлення. Фразеологічні засоби мови є квінтесенцією (у переносному значенні основою, сутністю чого-небудь; найсуттєвішим, найголовнішим) [2] її національного обличчя. Вони містять у собі велику силу експресії та емоційної наснаги. Недарма фразеологізми здавна вважаються однією зі специфічних рис кожної мови. Їх вивчення має особливе значення для вдосконалення мовної майстерності людини, для підвищення мовної культури.

Література: 1. Комплексний довідник. Українська мова та література / [Марченко А. С., Марченко О. Д., Попко О. Г. та ін.] – [3-тє вид.]. – Х. : Весна, 2011. – 720 с. 2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [Бусел В. Т., Дмитрієв О. В., Латник Г. В. та ін.]. – [5-тє вид.]. – К. : Перун, 2005. – 1728 с. 3. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови : навч. посібн. / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – К. : Знання, 2007. – 494 с. 4. Білоножка В. М. Фразеологічний словник української мови. [Електронний ресурс] / В. М. Білоножка. – Режим доступу : http://ucilka.net/slovnyk_fraz.php. 5. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник / М. П. Кочерган. – К. : Академія, 2003. – 464 с.